

MAŁGORZATA ŚWIĘCICKA

WSP w Bydgoszczy

WYRAZY NAZYWAJĄCE RZADKIE W „SŁOWNICTWIE DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM”

Artykuł poświęcony wyrazom bardzo częstym i częstym (Święcicka M., Wyrazy częste...) w *Słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym* (Zgółkowska H., Bułczyńska K. 1987) zakończyłam stwierdzeniem J. Sambor (1975 : 15): „Opis słownictwa określonego tekstu nie może się ograniczyć tylko do warstwy słownictwa częstego jako leksyki dla danego tekstu najbardziej charakterystycznej, co jest na ogół powszechnie stosowaną praktyką, ale w opisie tym winno się uwzględnić także słownictwo rzadkie w danym tekście. O cechach słownictwa rzadkiego wiemy, jak dotąd niewiele (...)”.

Słowa J. Sambor stały się inspiracją do kontynuowania badań nad słownictwem, tym razem słownictwem statystycznie rzadkim w mówionej odmianie języka dziecięcego. Według klasyfikacji J. Sambor (1975 : 10) słownictwo rzadkie ($f < 9$) dzieli się na niezbyt rzadkie ($6 \leq f \leq 8$), rzadkie ($4 \leq f \leq 5$ i $f = 3$) i bardzo rzadkie ($f = 2$ i $f = 1$). Ze względów objętościowych do analizy wybrałam jedynie wyrazy nazywające bardzo rzadkie (wyłącznie z $f = 1$), które znalazły się na liście frekwencyjnej w układzie alfabetycznym *Słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym* (Zgółkowska H., Bułczyńska K. 1987 : 16–323).

Bardziej szczegółowe informacje na temat tegoż słownika frekwencyjnego podałam już w trakcie prezentacji wyrazów częstych. Zatem wszystkich zainteresowanych odsyłam do mojego tekstu, a przede wszystkim do *Wstępu do Słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym* (Zgółkowska H., Bułczyńska K. 1987 : 3–15). Tu wspomnę jedynie, że do sporządzenia słownika (6115 haseł i 15 863 słowoformy) autorki wykorzystały teksty monologowe, dialogowe i polilogowe o objętości 100 000 użyć wyrazów. Autorami tekstów, zbieranych w latach 1980–1983, były dzieci w wieku od 3 do 7 lat.

Powszechnie wiadomo, że udział słownictwa rzadkiego w słowniku tekstu jest dominujący, badając więc słownictwo rzadkie „(...) obejmujemy tym samym olbrzymią część słownictwa tekstu” (Sambor J. 1975 : 15). Potwierdza to fakt, że w ogólnej liczbie 6115 haseł zawartych w słowniku dziecięcym jest 5014, tj. 81,9 % wyrazów rzadkich. Na liście frekwencyjnej w układzie alfabetycznych znajdują się 2492 hasła z $f = 1$. Stanowią one 40,7 % ogólnej liczby słownictwa dzieci w wieku przedszkolnym.

W liczbie 2492 jest 2276 interesujących mnie wyrazów nazywających, natomiast 216 to wyrazy gramatyczne i hasła pozbawione oznaczeń kodowych, np. zjawiska spoza leksykonu języka polskiego, a zwłaszcza neologizmy, których znaczenia nie można było rozszyfrować (Zgółkowa H., Bułczyńska K. 1987 : 9). Wyrazy autosemantyczne, podobnie jak w słownictwie statystycznie częstym, dominują więc nad wyrazami gramatycznymi (por. Święcicka M.: Wyrazy częste ...).

Udział poszczególnych części mowy nie jest zaskakujący. Wśród wyrazów nazywających dominują rzeczowniki (1223 hasła) nad czasownikami (751 hasła), przymiotnikami (233 hasła) i przysłówkami (69 hasła). Jedynie warto zaznaczyć istnienie wyrazistszej różnicy między udziałem przymiotników i przysłówków w klasie słownictwa rzadkiego w porównaniu z niemal identycznymi ich liczbami w klasie słownictwa częstego (przysłówki – 59 hasła, przymiotniki – 58 hasła).

Listę wyrazów z $f = 1$ scharakteryzuję według części mowy, w obrębie których spróbuję ukazać właściwości słownictwa bardzo rzadkiego, jego cechy formalne i semantyczne. Oczywiście tam, gdzie to jest konieczne, stosuję porównania z klasą słownictwa częstego.

I. Wyrazami użytymi pojedynczo są różnorodne rzeczowniki, wśród których jest aż 229 nazw własnych.

(1) W grupie bardzo rzadkich nazw własnych pojawiają się m.in. nazwy miejscowości, które w klasie słownictwa częstego należały do wyjątkowych. Wydaje się, że poświadczenie pojedynczymi przykładami nazw typu *Katowice*, *Kołobrzeg*, *Koszalin*, *Toruń*, *Zakopane* jest ściśle związane z tematem wypowiedzi, uwarunkowane doświadczeniami, wiedzą dziecka w wieku przedszkolnym, a być może tylko przypadkowe. Można jednak sądzić, że mimo najniższej frekwencji ich zasięg w słownictwie dziecięcym jest szerszy niż nazw typu: *Barcin*, *Brzesko*, *Grabowo*, *Jędrzejewo*, *Kiekrz*, *Koszuty*, *Margonin*, *Ośno*, *Pokrzywno*, *Sulejewo*, których użycie jest wprawdzie ograniczone tematem wypowiedzi i doświadczeniami nadawcy, ale przede wszystkim ściśle wiąże się ze znajomością tych miejscowości czy nawet zamieszkiwaniem na ich terenie.

Najliczniejsze wśród nazw własnych bardzo rzadkich, podobnie jak w klasie nazw własnych częstych, są imiona. Do niepopularnych w środowisku dzieci w wieku przedszkolnym należą imiona takie jak: *Adam*, *Aldona*, *Aniela*, *Bolesław*, *Cecylia*, *Dawid*, *Grzegorz*, *Irena*, *Stefan*, *Tadeusz*, *Wanda*, *Ziemowit*, *Zygmunt*. Z pewnością ich niską frekwencję można tłumaczyć podstawową, oficjalną formą, a ponadto brakiem współcześnie mody na niektóre z wymienionych imion.

Pojedynczo występują także te imiona, które mają swoje odpowiedniki w klasie słownictwa częstego. Zamiast więc używać form podstawowych typu:

Anna, Krzysztof, Małgorzata, Maria, Stanisław, Tomasz, używa się ich zdrobnień: *Ania* (f = 57), *Krzysio* (f = 24), *Małgosia* (f = 41), *Marysia* (f = 13), *Stas* (f = 19), *Tomek* (f = 56). Nie znaczy to jednak, że zdrobnienia mają zawsze wysoką częstość użycia. Okazuje się, że olbrzymią część nazw własnych bardzo rzadkich stanowią właśnie różnorodne imiona użyte w formie zdrobnień, zwłaszcza z sufiksem – ka (np. *Agatka, Anitka, Bronka, Edytka, Ewelinka, Grażynka, Irenka, Ulka*), z sufiksem – ek (np. *Stasiek*), a także innymi sufiksami deminutywnymi (np. *Benio, Lesio, Miecio, Bartuś, Romuś, Balbiś, Tomeczek, Agunia, Asiunia, Agnisia*). Wydaje się, że zwłaszcza ostatnie formy są zapożyczane z mowy dorosłych, pojawiają się raczej w kontakcie dorosły – dziecko niż dziecko – dziecko.

Na podstawie obserwacji mogę dodać, że dzisiejsze dzieci w wieku przedszkolnym często zwracają się do siebie, używając nazwiska. Tendencja ta jest niewątpliwie bardzo niepokojąca. O wiele bardziej interesujące i uzasadnione byłoby na przykład tworzenie przezwisk. Wydaje się jednak, iż te nasilają się dopiero w okresie szkolnym. W *Słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym* (Zgółkowska H., Bułczyńska K. 1987) w grupie słownictwa bardzo rzadkiego jest tylko jedno przezwisko – *Pytalski*.

Ponadto do słownictwa bardzo rzadkiego należą różnorodne przeróbki imion, jakby ich warianty (np. *Jędrus, Lena, Lizka, Lonia, Lutka*), imiona obce polszczyźnie (np. *Masza, Mea, Paula, Żanetka*), a także formy nacechowane stylistycznie (np. *Grzecho, Magducha, Jacha*).

Pokaźną grupę bardzo rzadkich nazw własnych stanowią także nazwy postaci znanych z bajek, filmów, np.: *Balbina, Baltazar Gąbka, Don Pedro, Koszałek – Opałek, Koziołek – Matołek, Kunta Kinte, Marysia Sierotka, Pinokio, Trąbalski*. Niskie frekwencje tych wyrazów są ściśle związane z otaczającą dziecko rzeczywistością, z przemijaniem mody na bohaterów telewizyjnych dobranocek, filmów, a także z typem literatury proponowanej dzieciom przez dorosłych. Widocznie przytoczone nazwy nie są tak uniwersalne jak: *Bolek i Lolek, Czerwony Kapturek, Plastuś*.

Poza imionami wśród wyrazów bardzo rzadkich znajduje się wiele nazwisk. Ich pojawienie się jest uzasadnione wypowiedaniem się na temat innych osób, a także autoprezentacją samych nadawców. Bogatej liście nazwisk, które trudno łączyć z konkretnymi osobami (np. *Borowiak, Dudziak, Furmanowska, Jankowska, Kazanecka, Krośnicka*) towarzyszą nazwiska osób ogólnie znanych (np. *Chrobry, Konopnicka, Korczak, Roosevelt*).

W klasie słownictwa bardzo rzadkiego potwierdzona została także znajomość kilku nazw państw (np. *Australia, Holandia, Polska, Rumunia*), nazw planet (np. *Jowisz, Merkury, Wenus*), nazw osiedli i ulic (np. *Notecka, Okrężna, Piątkowska, Rataje, Rąbin*), a ponadto nazw nie tworzących liczniejszych grup znaczeniowych (np. *Świerszczyk, Lego* – nazwa klocków, *Michałki* – nazwa

audycji, *Odra, Wawel*).

Oryginalność, raczej niepowtarzalność określania zwierząt (np. imiona psów: *Alfa, Baciut, Bambik, Rido*) decyduje o najniższej frekwencji tego typu nazw.

(2) Wśród bardzo rzadkich wyrazów jest wiele (78 przykładów) neologizmów rzeczownikowych. Szczegółowego opisu tych oryginalnych form językowych pojawiających się w sytuacjach eksperymentalnych u dzieci w wieku przedszkolnym dokonała M. Chmura-Klektowa (1964, 1970, 1971). Natomiast H. Zgółkowa (1987 : 56–70) sklasyfikowała według części mowy neologizmy występujące w swobodnych wypowiedziach dzieci w wieku przedszkolnym, a następnie zaproponowała ich charakterystykę semantyczną i słowotwórczą.

Neologizmy mają na ogół bardzo niskie frekwencje, dlatego większość przykładów prezentowanych przez H. Zgółkową to właśnie neologizmy z $f = 1$. Mimo istnienia już wspomnianego opisu warto tu przypomnieć chociaż kilka przykładów neologizmów ze względu na ich oryginalność, pojedyncze użycie, a w związku z tym i ulotność.

(a) Kłopotom w nazywaniu wykonawców różnych zawodów towarzyszy powstawanie wielu neologizmów, np. *apararzysta* 'człowiek obsługujący aparat', *dąbrowy* 'w zn. leśniczy', *projekciarz* 'projektant', *poeciarz* 'poeta', *traktor* 'traktorzysta'.

(b) Oryginalnością zaskakują neologizmy nazywające osoby ze względu na ich charakterystyczne cechy, sposób zachowania, np. *bujacz* 'kłamczuch', *łysol* 'łysy', *podwalaczka* 'osoba, która się zaleca', *rojbera* 'niesforna dziewczyna', *rykwa* 'beksa', *wygłupiacz* 'ten, kto się wygłupia', *wyzywaczka* 'ta, która wyzywa'.

(c) Nietypową klasę tworzą formacje żeńskie, np. *Polakówna* 'Polka', *panka* 'pani', *kolejarzaki* 'kobiety kolejarze'. Są one tworzone nawet od nazw zwierząt, np. *kotkowa*, *krukowa*, *smokowa*. Ich odwrotność stanowią formy męskie typu: *kozik* 'w zn. koza', *wiewiór*.

(d) Bogato udokumentowane są neologizmy nazywające miejsce, np. *bu-ciarnia* 'sklep obuwniczy', *krawcownia* 'pracownia krawiecka', *spychownia* 'miejsce postoju spychaczy', *skrzyż* 'skrzyżowanie'.

(e) Ponadto swoje niepowtarzalne nazwy posiadają:

- części ciała, np. *gębówka* 'usta', *gryzolek* 'ząbek', *lewien* 'lewa ręka', *pier-sik* 'piers', *pupek* 'pupa', *siusiak* 'penis';
- zabawy i zabawki, np. *goniony*, *gonito* 'zabawy dziecięce', *maszynowa* 'karabin maszynowy', *strzelitko* 'karabin', *resorek* 'samochód na resorach';

- różnorodne przedmioty, sprzęty, pojazdy, np. *badanka* 'słuchawki lekarskie', *machanie* 'wachlarz', *nielot* 'samolot, który nie lata', *podwodnik* 'okręt podwodny', *prasodełko* 'żelazko';
- czynności, np. *myju*, *myju* – *myju* 'mycie', *pisiu* – *pisiu* 'czynność pisania', *rakietowanie* 'sterowanie rakieta'.

Wśród podanych przykładów są neologizmy słowotwórcze, neosemantyzmy, neologizmy będące efektem kontaminacji, analogie do form ogólnopolskich. Zasygnalizowane zagadnienia szczegółowo omawia H. Zgółkowska (1987 : 65–68).

Jeśli już mowa o neologizmach, warto dodać, że wyrazy z $f = 1$ to także neologizmy czasownikowe (np. *modelować* 'w zn. bałaganić', *obabić* 'uczynić babami', *oczarniać* 'uczynić czarnym', *samochodować* 'jeździć samochodem', *wyżółtawić* 'uczynić żółtym') oraz neologizmy przymiotnikowe (np. *dorośli* 'dla dorosłych', *kakaludki* 'w zn. malutki', *lesienny* 'leśny', *papierzany* 'papierowy'. Nie są one tak liczne, jak neologizmy rzeczownikowe.

(3) Rzeczowniki z najniższą frekwencją dadzą się ułożyć według klas semantycznych (grupy semantyczne zarówno rzeczowników, jak i innych części mowy według propozycji: (Zgółkowska H. 1987 : 40–49). Istotne jest ukazanie klas najliczniejszych, a także tych, które nie były reprezentowane przez słownictwo częste.

Z klasyfikacji wynika, że grupy semantyczne, zawierające szczególnie dużo rzeczowników z $f = 1$, odpowiadają klasom semantycznym, według których porządkowałam wyrazy częste.

(a) Różnorodne (ogólne, związane z zawodem, funkcją, cechami charakterystycznymi itd.) rzeczowniki nazywające ludzi, np. *budowniczy*, *dozorca*, *dzikus*, *fotograf*, *hultaj*, *kłamczucha*, *lotnik*, *młodzież*, *podporucznik*, *sklepowa*, *spikerka*, *szewcowa*, *wieśniaczka*. Ciekawe wydaje się to, że w słownictwie statystycznie rzadkim mało jest słów „rodzinnych” (*ciotka*, *pradziadek*, *teściowa*). Fakt ten jest uzasadniony, skoro nazwy stopni pokrewieństwa są liczne w słownictwie statystycznie częstym.

(b) Nazwy związane z anatomią człowieka, np. *czoło*, *tydka*, *pępek*, *pięta*, *płuco*, *polik* 'policzek', *ramię*, *stopa*, *usta*.

(c) Rzeczowniki nazywające świat zwierzęcy i roślinny: ogólne (np. *krzew*, *owad*, *przyroda*, *roślina*), szczegółowe (np. *lampart*, *nosorożec*, *renifer*, *zebra*, *żubr*; *gil*, *skowronek*, *wilga*; *przebiśnieg*, *sasanka*, *tulipan*).

(d) Nazwy odzieży i jej części, np. *beret*, *bielizna*, *kombinezon*, *koronka*, *peleryna*, *rękawica*, *sandał*, *skafander*, *spódnica*, *szal*, *szlafrok*, *sznurowadło*, *sztruksy*, *tasiemka*, *teksasy*.

(e) Nazwy dotyczące posiłków, pożywienia, np. *czarnina, grochówka, kluska, konfitury, marmolada, musztarda, parówka, schab, sernik, słonina, smalec, sól, szampan, śledź, śmietana*.

(f) Nazwy przedmiotów, sprzętu domowego, narzędzi, np. *budzik, cukierniczka, czajnik, garderobianka, leżanka, miednica, młynek, nóż, patelnia, popielniczka, segment, wersalka, wiertarka, wieszak, wtyczka*.

(g) Nazwy miejsc (zarówno ogólne o znaczeniu przestrzennym, jak i nazwy konkretnych budynków, pomieszczeń), np. *altana, chlew, gabinet, hol, hotel, izba, kontynent, kort, kurnik, lodowisko, poczekalnia, przestrzeń, przychodnia, restauracja, wieżowiec*.

(h) Nazwy związane z zabawą (zabawkami), wypoczynkiem, sportem, obyczajowością, np. *boks, cymbałki, dyngus, impreza, komedia, konkurs, maskotka, remis, ruletka, sen, serial, sztuka, śmingus, telegram, urlop, wylicznica, wyścig*.

(i) Nazwy związane ze szkołą, np. *cyfra, dyktando, egzamin, ekierka, farbka, liczydło, mazak, piona 'piątka', temperówka, uczeń*.

(j) Nazwy środków lokomocji (np. *parowóz, pojazd, samolocik*), ich typ, marka (np. „*ferrari*”, „*jawa*”, „*nyska*”, „*reno*”, „*romet*”, „*tir*”).

(k) Określenia czasu, dni tygodnia, miesiące, pory roku, np. *czerwiec, jutro, październik, piątek, sierpień, środa, wrzesień*.

(l) Nazwy związane z medycyną, np. *angina, chlorochinaldin, chrypa, guz, katar, maść, pigułka, sapka, żółtaczka, żyła*.

Oprócz tych bogatych w przykłady klas semantycznych istnieją pojedynczo użyte wyrazy, które można zaklasyfikować do grup znaczeniowych w ogóle nie wyróżnionych w trakcie analizy rzeczowników częstych. Nieliczne przykłady ilustrują to słownictwo, które dotyczy życia politycznego, kulturalnego, administracji (np. *kryzys, peceka, pieczętka, policja, sąd, władza*), nauki i techniki (np. *geografia, komórka, komputeryzacja, kwas, siarka, studia, wapno*), natomiast bogato udokumentowana została znajomość terminów wojskowych, np. *broń, działło, hełm, komenda, koszary, lufa, poligon, rewolwer, wybuch*.

(4) Według J. Sambor (1975 : 22) „Uderzającym zjawiskiem wśród alfabetycznych list haseł występujących w danym tekście jest duża liczba zbiorów haseł o podobnej budowie słowotwórczej, np. zawierających jednakowe przedrostki lub przyrostki, ewentualnie formanty, przy czym większość tych haseł należy do klasy SR”.

Spostrzeżenie autorki potwierdza także analizowana lista frekwencyjna w układzie alfabetycznym, bowiem istotną część dziecięcego słownictwa

rzadkiego stanowią właśnie formacje rzeczownikowe wyróżniające się taką samą budową słowotwórczą, a w związku z tym przynależnością do określonych kategorii słowotwórczych.

(a) Pojedynczo użyte są zwłaszcza derywaty modyfikacyjne m.in. nazwy deminutywne (np. *bacik, bułeczka, dziąsełko, gwiazdorek, hipopotamek, język, kolorek, kościółek, mięsko, ognek, przedszkolko, rybeczka, sareczka, winko*), operujące wieloma sposobami tworzenia hipokoristika (np. *babulka, babusia, dziadzius, dzióbdzius, podusia, papunia, tuptus, wnusia*), ekspresywizmy silnie nacechowane stylistycznie (np. *czarnuch, huštawa, łapsko, łycha, majtochy, malowidło, michol, olszowa, parowa, piecho, poducha*), nazwy istot młodych (np. *cielę, dziewczę, krawczyk, kurczę*).

(b) W porównaniu ze słownictwem częstym klasa wyrazów bardzo rzadkich zawiera więcej abstraktów, np. nazwy czynności zwłaszcza z sufiksami *–nie, –enie* (*pływanie, poszukiwanie, słuchanie, święcenia, ubieranie, uwięzienia* itd.), a także z innymi (*mycie, obszycie, szycie, gościna, strzelanina, odwiedziny, delegacja, komputeryzacja, krzywda, prośba, bieg, wyjazd* itd.); nazwy abstrakcyjnych cech tworzone regularnie i nieregularnie (*gadulstwo, litość, małeńkość, obecność, okropność, pewność, różność, starość, zdrowie, zieleń* itd.).

(c) Wyrazy bardzo rzadkie to także nazwy złożone (np. *czterolatek, listopad, nartosanki, tysiąclecie*), struktury uniwerbizowane (np. *polówka 'łóżko polowe', wyścigówka, żaglówka*), nazwy od wyrażen syntaktycznych (np. *przedpokój, przylaszczka, przypiecek*), a także inne nazwy wyróżniające się tym samym sposobem tworzenia (np. *naklejka, napęd, naprawa, dzwonnica, gaśnica*).

II. Czasowniki to druga klasa wyrazów nazywających, wśród których liczne są przykłady słów z $f = 1$. Można je uporządkować w kilku grupach semantycznych.

(1) Klasy znaczeniowe, według których ułożono czasowniki bardzo rzadkie są takie, jak w grupie wyrazów częstych.

(a) Różnorodność czynności wykonywanych przez człowieka uzasadnia bogactwo określeń typu: *kroić, posklejać, poskładać, posłodzić, rozkręcać, rozpuszczać, uporządkować, upudrować, wyratować, wyręczać, wyrobić*.

(b) Liczną grupę stanowią czasowniki oznaczające ruch czy w ogóle zmianę miejsca, np. *biegnąć, dobiec, dojechać, nadpłynąć, odjeżdżać, odlatywać, popędzić, podjechać, popłynąć, popływać, pomaszerować*.

(c) Używane są też czasowniki nazywające mówienie, np. *krzyknąć, odezwać się, odkrzyknąć, porozmawiać, powiadać, powtarzać, przywołać, wykrzyknąć, wyzwać, zapytać*.

(d) Najniższa frekwencja właściwa jest niektórym czasownikom charakteryzującym stany i procesy emocjonalne nadawcy, np. *dolegać, napłakać się, oburzyć się, pocieszać, podziękować, zaprzyjaźnić się, złęknąć się, zlitować się, zmartwić się, zwariować*.

(e) W grupie czasowników nazywających stany percepcyjno-poznawcze najniższą frekwencję mają m.in. wyrazy: *domyślić się, gapić, obserwować, postanowić, rozglądać się, ujrzeć, wyuczyć, zapamiętywać, zastanowić się, zerknąć, zrozumieć*.

(f) Część czasowników z $f = 1$ oznacza stany fizyczne, np. *gnić, posiedzieć, postarzeć się, przystanąć, rdzewieć, rodzić się, umierać, uschnąć, więdnąć, wystawać*.

(2) Bez trudu można zauważyć, że przykładowo przedstawione czasowniki z najniższą frekwencją są to przede wszystkim czasowniki pochodne pod względem budowy słowotwórczej.

Czasownikom przedrostkowym we współczesnej polszczyźnie poświęcone są m.in. rozważania H. Zgółkowej (1987 : 82–105). Z danych statystycznych przedstawionych przez autorkę wynika, że „Hasła czasowników prefiksalnych są najliczniej reprezentowane w słowniku dziecięcym (aż 15,4 % wszystkich haseł występujących w całym zasobie leksykalnym)” (s. 89).

Obliczenia pozwalają stwierdzić, że w liczbie 942 czasowników przedrostkowych w słowniku dziecięcym 431, tj. 45,7 % stanowią przedrostkowe formacje czasownikowe z najniższą frekwencją. Jeżeli wziąć pod uwagę, że czasowników z $f = 1$ wyróżniono ogółem 751, to łatwo obliczyć, że czasowniki przedrostkowe w tej liczbie stanowią aż 57,3 %. Za konstrukcje słowotwórcze uznałam – podobnie jak H. Zgółkowa (1987 : 85) – „(...) tylko te czasowniki przedrostkowe, które z dzisiejszego punktu widzenia posiadają wyrazistą budowę słowotwórczą”.

Pojedynczo użyte czasowniki przedrostkowe w słowniku dziecięcym tworzą zwłaszcza przedrostki *po-*, *wy-*, *s- / /z-*, *za-*, *u-*, które są w ogóle najbardziej produktywne we współczesnej polszczyźnie (Zgółkowa H. 1987 : 93).

Oto kilka przykładowych czasowników z najniższą frekwencją utworzonych za pomocą produktywnych przedrostków:

- z przedrostkiem *po-* (92 hasła): *poćwiczyć, popływać, poruszać, porzucać, postukać, poszaleć, potrzaskać, pouciekać, pozajmować* itd.;
- z przedrostkiem *wy-* (59 haseł): *wybiec, wycelować, wyczytać, wykrzyzczyć, wyłazić, wypłynąć, wystartować, wywlec* itd.;
- z przedrostkiem *s- / /z-* (46 haseł): *skontrolować, skosić, skwasić się, zechcieć, znosić, zrozumieć* itd.;

- z przedrostkiem za– (44 hasła): *zaatakować, zachodzić, zanosić, zaprzyjaźnić się, zapytać się, zarzucić, zatańczyć* itd.;
- z przedrostkiem u– (30 hasła): *ucałować, udułować, ugasić, ukarać, ułamać, umalować, umoczyć, unosić, uporządkować* itd.

Ponadto hasła czasownikowe z $f = 1$ reprezentowane są przez czasowniki z przedrostkami: przy– (22 hasła, np. *przybiec, przydusić, przylepić*), o– (21 hasła, np. *obudować, okłamać, okrzyknąć*), roz– (21 hasła, np. *rozbudzić, rozjechać, rozruszać*), prze– (20 hasła, np. *przebiec, przenieść, przewozić*), od– (17 hasła, np. *odłamać, odpisać, odszukać*), na– (14 hasła, np. *nadusić, namówić, napompować*), w– (13 hasła, np. *wbiec, wciągnąć, wkozać*), pod– (12 hasła, np. *podjechać, podlecieć, podpłynąć*), do– (11 hasła, np. *dobudzić, dodzwonić, dopłynąć*), ob–, nad– (łącznie 6 hasła, np. *nadpłynąć, obsikać, obsypać*).

III. Hasła z $f = 1$ zawiera również klasa przymiotników zróżnicowanych zarówno pod względem semantycznym, jak i słowotwórczym.

(1) Część klas semantycznych, według których można porządkować przymiotniki, jest wspólna przymiotnikom częstym i bardzo rzadkim, choć oczywiście ilość hasła w poszczególnych grupach jest odmienna.

(a) Określenia barw są reprezentowane przez nie tak liczne, ale za to bardziej wyszukane w porównaniu z przymiotnikami częstymi przymiotniki z najniższą frekwencją, np. *bielutki, ciemnozielony, cytrynowy, popielaty, seledynowy, żłocisty*.

(b) Liczne przykłady potwierdzają użycie różnorodnych przymiotników oceniających, wartościujących, np. *agresywny, kapryśny, nieszczęśliwy, posłuszny, rozsądny, szczęśliwy, wstrętny, zmartwiony, złośliwy, zmęczony*.

(c) Odrębną grupę hasła z $f = 1$ tworzą przymiotniki określające wielkość, kształt, miarę oraz inne właściwości, np. *burakowy, gumowy, kamienny, maciupki, niewielki, ołowiany, prościutki, równy, schabowy*.

(d) Kilka hasła z $f = 1$ dotyczy czasu, np. *lipcowy, południowy, starodawny, wieczorowy, zimowy*.

(e) Szczególnie istotne jest to, że istnieją przymiotniki z najniższą frekwencją, które można wyodrębnić w klasy (m.in. dotyczące życia politycznego, społecznego, administracyjnego, różnych dziedzin ludzkiej działalności) w ogóle nie reprezentowane przez słownictwo statystycznie częste. Są to np. *automatyczny, buddyjski, kosmiczny, laserowy, pierwszomajowy, sportowy, szkolny, światowy, telewizyjny, wojenny, zagraniczny, zautomatyzowany*.

(2) Przymiotniki, podobnie jak rzeczowniki i czasowniki, są ciekawe ze względu na budowę słowotwórczą. Można wyróżnić wiele sposobów ich

tworzenia od różnych podstaw słowotwórczych i za pomocą wielu formantów, np. –ski (*lekarski, marynarski, pasażerski*, itd.), –ony (*smażony, solony, zachwycony* itd.), –any (*malowany, obracany, ołowiany* itd.), –liwy (*szczęśliwy, złośliwy* itd.), –aty (*czubaty, popielaty* itd.), –iczny/ –yczny (*chemiczny, fotograficzny, kosmiczny* itd.).

Szczególnie jednak wiele przykładów potwierdza używanie przymiotników:

- z sufiksem –owy (mało precyzyjny semantycznie, uzależniony od kontekstu), np. *atomowy, bombowy, gumowy, księżycowy, laserowy, mostowy, pocztowy, samochodowy, śmietankowy*;
- z sufiksami ekspresywnymi (intensiva i deminutiva), np. *bielutki, maluśki, maluteńki, nagusieńki, naguśki, ogromniasty, słodziutki, żółciutki, żółtawy*;
- z prefiksami, zwłaszcza zaprzeczenia z nie–, np. *niedojrzały, niepolski, nieszczęśliwy, niewielki, niewojskowy, niewykorzystany, nieznamy, niezwykły*;
- złożonych, np. *ciemnozielony, czteropalnikowy, czteropasowy, dwupiętrowy, pierwszomajowy, różnokolorowy*.

IV. Ostatnią grupę, w której występują wyrazy z $f = 1$, tworzą przysłówki:

(1) W porównaniu z przysłówkami częstymi niewiele przysłówków bardzo rzadkich określa czas (np. *następnie, natychmiast, niekiedy, pierw, raniutko*), miarę (np. *niedużo, szeroko, więcej*), miejsce (np. *dotąd, indziej* 'w wyrażeniu gdzie indziej', *wkoło, wprost*).

Właściwie przysłówki z najniższą frekwencją są przede wszystkim określeniami różnego sposobu zachowań, stanów, np. *doskonale, inteligentnie, pusto, różnie, samotnie, smacznie, smutnie, szaro, ślisko, śmiertelnie, śmieśnie, uroczycie, wygodnie, zwykle, żałośnie*.

(2) Wśród konstrukcji przysłówkowych, obok form odprzymiotnikowych typu: *smacznie, smutnie, szaro, ślisko*, na uwagę zasługują zwłaszcza deminutiva (np. *cichuteńko, króciutko, leciutko, prościuteńko, raniutko*), a ponadto formy prefiksalne (np. intensiva: *przenigdy* i liczne zaprzeczenia: *niedużo, niewiele, niewyraźnie, nieźle*).

Na podstawie charakterystyki słownictwa nazywającego z najniższą frekwencją używanego przez dzieci w wieku przedszkolnym można sformułować kilka spostrzeżeń.

(1) Wśród wyrazów nazywających z $f = 1$ najliczniejsze są rzeczowniki.

(2) Znaczna liczba wyrazów z $f = 1$ jest efektem zróżnicowania tematycznego wypowiedzi (można sądzić, że wypowiedzi dorosłych są jeszcze bardziej zróżnicowane tematycznie, skoro 86,1 % słownika tekstu stanowi słownictwo statystycznie rzadkie), wyraźnie odzwierciedla zasób słownikowy mało znany

dzieciom w wieku przedszkolnym, a uzasadniony bądź sposobem myślenia, możliwościami nazywania rzeczywistości, bądź tylko przypadkowy.

(3) W porównaniu ze słownictwem statystycznie częstym wzrasta stopień abstrakcyjności wyrazów bardzo rzadkich.

(4) Najniższą frekwencję mają określone warstwy słownictwa, a zwłaszcza:

- wyrazy ograniczone regionalnie, np. *kierzek* 'w zn. krzak', *na szagę* 'na przełaj', *ryktyk* 'akurat';
- wyrazy nacechowane stylistycznie, reprezentujące szczególnie styl potoczny, familiarny, np. *cyganić* 'w zn. kłamać', *łoić* 'w zn. bić', *paplać* 'w zn. mówić', *pory* 'w zn. spodnie', *ryk* 'w zn. płacz', *smark* 'w zn. małe dziecko';
- mało znane dzieciom wyrazy obcego pochodzenia, np. *ambaras*, *amfibia*, *agresywny*, *automatyczny*, *filar*, *karambol*, *manifest*, *optyk*, *parking*, *plastyka*;
- neologizmy semantyczne i słowotwórcze, wyrazy typowo dziecięce, np. *bumnąć* 'w zn. uderzyć', *myju* – *myju* 'mycie', *papanka* 'parasolka'.

(5) Analizowana lista haseł z $f = 1$ potwierdza tezę J. Sambor (1975 : 30): „(...) powszechne występowanie w tekście wyrazów z określonymi przedrostkami jest równoznaczne z pojawieniem się dużej liczby tych wyrazów o bardzo małych częstościach”.

Powszechne więc występowanie sufiksów (np. –owy, różnorodnych deminutywnych i hipokorystycznych), prefiksów (np. po–, wy–, u–, za–, nie–) decyduje o dużej liczbie wyrazów bardzo rzadkich zbudowanych za ich pomocą.

CYTOWANA LITERATURA

- Chmura-Klektowa M.: Rozwój rozumienia budowy wyrazów i umiejętności tworzenia wyrazów (analogicznych) u dzieci w wieku przedszkolnym, *Psychologia Wychowawcza*, nr 4, 1964; Odbicie tendencji słowotwórczych języka polskiego w neologizmach dzieci, *Prace Filologiczne*, t. 20, 1970; Neologizmy słowotwórcze w mowie dzieci, *Prace Filologiczne*, t. 21, 1971
- Sambor J.: O słownictwie statystycznie rzadkim. Na materiale derywatów we współczesnej publicystyce polskiej. Warszawa 1975
- Święcicka M.: Wyrazy częste w „Słownictwie dzieci w wieku przedszkolnym”, *Język – Teoria – Dydaktyka*. Kielce (w druku)
- Zgółkowska H.: Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny. Wybrane zagadnienia. Poznań 1987
- Zgółkowska H., Bułczyńska K.: Słownictwo dzieci w wieku przedszkolnym. Listy frekwencyjne. Poznań 1987

PROPER NAME WORDS, RARE IN THE LEXICON OF KINDERGARTEN CHILDREN

Summary

The article consists of the analyses of the least frequent lexicon, with the textual frequency equalling 1.

This lexicon, despite its low frequency, constitutes over 40 % of children's lexicon, which indicates that kindergarten children have highly individualized and rich literances.

Detailed analyses of very low frequency vocabulary revealed very rarely used proper names (eg. forenames, names of places), words regionally confined, stylistically marked, the originality and transitoriness of neologisms and a considerable group of abstracts.

The knowledge of vocabulary little known by children could be didactically beneficial – these lexical entries should be used to help enrich the active lexicon of kindergarten children.